

Проблеми кримінального права, процесу, кримінології та криміналістики

кримінальної справи: Пост. № 6 Пленуму Верхов. Суду України від 04.06. 2010 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: //http: www. scjurt.gov. ua. 7. Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2009р., № 16-рп/2009 у справі за конституційним поданням Верхов. Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч.ч. 7-ї, 9-ї, п. 2 ч. 16 ст. 236^б КПК України (справа № 1-17/2009). [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: /http://zakon1.gada.gov.ua. 8. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009р., № 23-рп/2009 у справі за конституційним зверненням гр. Голованя І. В. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про права на правову допомогу). [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: //http: // zakon1. gada.gov.ua. 9. *Чорнобук В.І.* Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю в досудових стадіях кримінального процесу: – Х.: Право, 2008. – 184 с.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РАССМОТРЕНИЯ СУДОМ ЖАЛОБЫ НА ПОСТАНОВЛЕНИЕ О ВОЗБУЖДЕНИИ УГОЛОВНОГО ДЕЛА Корчева Т. В.

Рассмотрены вопросы, касающиеся права граждан обращаться в суд с жалобой на постановление о возбуждении уголовного дела, а также проблемы осуществления судебного контроля за действиями и решениями органов досудебного расследования, выносящих данное постановление. Вносятся ряд предложений по усовершенствованию процессуального порядка рассмотрения судом жалоб на постановления о возбуждении уголовного дела.

Ключевые слова: постановление; возбуждение уголовного дела; жалоба; доказательства; состязательность; следственные действия.

IMPROVEMENT OF CONSIDERATION OF COMPLAINT ACTION A COURT ABOUT A DECISION ABOUT INSTITUTION OF CRIMINAL CASE Korcheva T. V.

Questions, touching a right for citizens to apply in a court with a complaint action about a decision about institution of criminal case, and also problems of realization of judicial control after actions and decisions of organs of pre-trial investigation, taking away this decisions, are considered. The row of suggestions is brought in on the improvement of judicial order of consideration of complains a court about decision about laying an action.

Key words: decision; institution of criminal case; complaint action; proofs; contentionness; investigating actions.

Надійшла до редакції 07.07.2010 р.

УДК 343.97:343.26 **М.Ю. Валуйська, канд. юрид. наук, доцент**
*Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Злочинність у місцях позбавлення волі є одним зі складових елементів злочинності загальної, тому проблеми її де-

термінації тісно пов'язані з проблемами детермінації злочинності взагалі. Означені питання привертали увагу науковців ще

з часів становлення кримінології як науки. Внесок у пізнання чинників, що зумовлюють виникнення, існування й відтворення злочинності, здійснили Ч. Беккарія, Ч. Ломброзо, Г. Тард, Е. Феррі, Д.А. Дриль, М.П. Чубинській, М.А. Неклюдов та ін.[4; 11; 14; 15; 18 – 20]. У сучасній кримінологічній доктрині цю проблематику вивчали Ю.М. Антонян, В.В. Голина, В.Е. Емінов, А.Ф. Зелінський, І.М. Даньшин, В.М. Кудрявцев, В.В. Лунеєв, В.Ф. Пирожков, О.В. Старков та ін. [1 – 3; 5 – 10; 12; 13; 16; 17].

Як і злочинність взагалі, злочинність у кримінально-виконавчих установах не є однорідною за складом. Вона має власну структуру, динаміку, зазнає кількісних коливань і якісних змін, що детерміновані як загально-соціальними процесами й характером загальної злочинності (зовнішніми чинниками), так і специфічними умовами відбуття покарання у виді позбавлення волі в конкретних закладах та установах (обставинами, що діють зсередини).

Кримінологічне розуміння детермінації злочинності ґрунтується на філософському вченні детермінізму, яке досліджує взаємозв'язок і причинну зумовленість усіх явищ і процесів. Злочинність є складним феноменом, існування якого залежить від достатньо великої кількості

чинників, які відповідно до особливостей їх впливу на генезу цього явища можна виокремити у 2 групи, означивши їх як необхідні й достатні. Перші – це ті обставини, за відсутності яких злочинність не має підґрунтя для існування. З кримінологічної точки зору вони є причинами цього суспільно небезпечного явища.

Достатні чинники – це обставини, за яких можливість існування злочинності, зумовлена наявністю причин, стає реальністю. З кримінологічної точки зору вони є умовами у поєднанні з причинами сприяють її реалізації. Наукове пізнання причин та умов цього явища ґрунтується на аналізі цих категорій на 3-х філософських рівнях – загальному, особливому й індивідуальному (окремому, одиничному).

Стосовно осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, слід зазначити, що первинний прояв їх суспільної небезпеки можна пояснити загальнозначущими детермінантами злочинності, як-то:

– криміногенним впливом дисгармонійності структури родини (відсутність одного з батьків, виховання майбутнього злочинця особами, які чинять негативний вплив на дитину, формуючи у неї схильність до протиправних вчинків);

– вадами соціального інституту освіти;

– неналежними умовами місця роботи, коли керівники не дотримуються вимог законодавства, створюють нездорову атмосферу в трудовому колективі, вживаючи невиправдано жорсткі заходи до працівників, або ж, навпаки, не реагуючи на порушення дисципліни, аморальні і злочинні прояви тощо;

– криміногенністю мікросередовища – сусідів, знайомих, друзів, схильних до пияцтва, наркоманії, інших поведінкових патологій аж до втягнення в кримінально карані діяння;

– негараздами макросередовища: проблемами на рівні держави, кризовими проявами, що тягнуть за собою суспільну нестабільність, безробіття, знецінювання головних моральних цінностей, відмову від культурних традицій, неефективну кримінальну політику, відсутність захищеності материнства й дитинства тощо;

– криміногенними детермінантами мегасередовища, які не мають кордонів на світовому просторі: транснаціональною злочинністю, можливістю перейняття зарубіжного кримінального досвіду через засоби масової інформації тощо.

Зазначені детермінанти можуть виступати як причинами, так і умовами виникнення, існування й відтворення злочинності.

Вторинними криміногенними детермінантами, які зумовлюють злочинність у місцях позбавлення волі, можуть бути структурні складники відкритого суспільства: а) брак позитивного впливу близьких родичів, нехтування ними засудженим під час його перебування в кримінально-виконавчій установі; б) криміногенні прояви засобів масової інформації, де пропагується насильство, статева розбещеність, злочинна субкультура, та ін. Але найбільш впливовими є криміногенні чинники закритого суспільства, зокрема, тієї установи, де засуджений відбуває покарання.

Особливості спецконтингенту, який складають ті, хто відбуває покарання, можуть створювати поживне підґрунтя для обміну кримінальним досвідом, що підвищує потенціал суспільної небезпеки засуджених, які його переймають. Участь у субкультурних проявах і життя у відповідності до злочинських традицій, побудованих на викривленій системі цінностей і подвійній моралі, теж не сприяють зниженню суспільної небезпеки засудженого [17]. Зловживання й перевищення службових повноважень з боку працівників установ по виконанню покарання, злочинні прояви у вигляді халатності, хабарництва, інших правопорушень, що викликають справедливе

обурення у засуджених, також є одним з найнебезпечніших криміногенних чинників.

З огляду на те, що особи, які відбувають покарання, мають злочинне минуле, а значить, і певний «набір» криміногенних особистісних рис, зазначаймо: залежно від їх ставлення до призначеного покарання вони можуть мати підвищену схильність до рецидиву, освоєння, так би мовити, «суміжних спеціальностей».

Серйозну проблему існування й відтворення злочинності у місцях позбавлення волі становлять так звані фонові явища останньої, які самі по собі не містять складу злочину, але сприяють виникненню злочинних проявів, створюють для них поживне середовище. У місцях позбавлення волі на найбільшу увагу заслуговують такі чинники, як алкоголізм, наркоманія, «чифіризм» і токсикоманія.

Алкоголізм дуже поширений серед засуджених. У місцях, де вони відбувають покарання, алкоголь є забороненим виробом, проте нелегально він виконує функцію «валюти» на «чорному ринку» виправних колоній. Особи з алкогольною залежністю легко стають знаряддям злочину в руках осіб, які мають доступ до продуктів, що містять алкоголь.

Наркоманія у місцях позбавлення волі, як і алкоголізм дає можливість особам, які мають

наркотичні речовини, володарювати над наркозалежними засудженими. Проблема наркоманії порівняно з проблемою алкоголізму є більш гострою, оскільки звикання до наркотиків відбувається швидше, а завдяки порівняно невеликим (вимірюваними в грамах і міліграмах) обсягами їх одноразового споживання наркотичні речовини легше пронести на закриту територію.

«Чифіризм» – це вживання чаю високої концентрації, так званого «чифіру», що є для ув'язнених заміником алкоголю й наркотиків. Алкалоїди, що містяться в чайному листі, за умов високої концентрації напою діють подібно до алкоголю й наркотиків, викликаючи стан ейфорії. Вживання «чифіру» спричиняє шкоду здоров'ю, тягне за собою підвищення конфліктності, неадекватне сприйняття дійсності. Чай, як і алкоголь і наркотики, є не тільки обмінним засобом в умовах позбавлення волі, а й засобом підкорення тих, хто набув або вже мав від них залежність. Це сприяє підвищенню ймовірності вчинення злочинних дій. Складність боротьби з «чифіризмом» полягає в тому, що чай не є забороненим продуктом у місцях позбавлення волі й засуджені можуть мати його без обмежень.

Токсикоманія – різновид наркоманії, коли патологічна залежність виникає під впливом різних

токсичних речовин. Вичерпного переліку таких речовин не існує, оскільки для досягнення ейфорії використовують як медичні препарати, так і промислові й побутові речовини, здебільшого у вигляді розчинів. Доволі поширеними є бензин, нітрофарби, нітроклеї, лаки, аерозолі. Токсичні речовини – найдоступніший замітник наркотиків, алкоголю й «чифіру». Механізм їх шкідливої дії аналогічний іншим наркотичним речовинам. Неадекватність поведінки, що спостерігається внаслідок застосування засудженими токсичних речовин, сприяє криміногенним ексцесам.

Значущими детермінантами злочинності у пенітенціарних закладах також є особливості психічного стану й поведінки особи, зумовлені специфікою перебування в умовах що оточують людину. Найважливішу роль у формуванні означених станів особи відіграють обставини, що призводять до різкої зміни її психоемоційного тла або ставлять в ситуацію невизначеності (арешт, перебування під слідством, вирок суду, результати оскарження, направлення до місця відбування покарання, переведення з однієї установи в іншу, заміна покарання іншим тощо). Ці фруструючі чинники можуть викликати неадекватні реакції індивіда. Інколи таким чинником може бути й очікування звільнення

(наприклад, коли людина відчуває себе нездатною до адаптації в умовах відкритого соціуму або якщо має місце реальна загроза її життю чи здоров'ю поза межами установи).

Велика проблема у сфері детермінації злочинності в місцях відбування покарання – це ставлення засуджених до призначеного їм покарання. Переважна більшість із них вважає несправедливим строк або вид останнього, обсяг інкримінованого аж до твердження повної відсутності ознак злочину у власних діях. З подібного переконання логічно випливає впевненість особи в протизаконності притягнення її до кримінальної відповідальності, а значить, суб'єкт взагалі заперечує необхідність у власного виправлення і будь-яких змін у своєму світогляді, переконаннях, способах поведінки в суспільстві та ін.

Поширеність таких переконань серед засуджених тягне за собою поділ соціуму на 2 конфронтуючі групи – «ми» й «вони»: «ми» – це несправедливо обвинувачені, якими нехтує все суспільство (як у межах установи, так і у відкритому соціумі); «вони» – це насамперед адміністрація, засуджені, які її підтримують, і всі, хто перебуває на волі й тільки завдяки певним обставинам (гроші, влада, везіння тощо) не потрапив за ґрати.

Згодом виникає потреба звинувачення всього суспільства, бажання протистояння тим, хто не належить до спільноти «ми». Це протистояння саме по собі є криміногенним, оскільки не тільки заздальгідь виправдує будь-які кримінальні дії, а й спонукає до них, ототожнюючи їх із заходами по встановленню «справжньої» справедливості.

У структурі злочинності в місцях позбавлення волі понад 80% злочинів є суспільно небезпечними проявами конфлікту, пов'язаного із самим фактом знаходження особи в умовах позбавлення волі (злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи, втеча з місця позбавлення волі або з-під варти). З огляду на це конкретна життєва ситуація більшості злочинів, які вчиняються у пенітенціарних установах, характеризується конфліктністю.

Існує взаємозв'язок інтенсивності виникнення конфліктів і ступеня їх небезпеки залежно від рівня безпеки кримінально-виконавчої установи. За кількісними показниками до «лідерів» належать установи з мінімальним рівнем безпеки, де конфлікти виникають внаслідок суперечок між засудженими, з одного боку, й адміністрацією – з другого або ж через зіткнення між самими засудженими. З підвищенням рівня безпеки конкрет-

на життєва ситуація виключає стихійну конфліктність. При цьому зменшується кількість учинених злочинів, але підвищується небезпека діянь. В установах максимального рівня безпеки збільшується відсоток убивств, а самі злочинні дії є більш продуманими й підготовленими. В установах середнього й максимального рівнів безпеки зниженню конфліктності сприяють неформальні норми поведінки, які виступають антикриміногенним чинником, а неформальні лідери усталеного колективу завдяки тривалим строкам здійснюють певний контроль за ситуацією. Конфлікти, що виникають за таких умов, мають глибинні причини й вирішуються шляхом нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості аж до вбивства.

Конфліктні ситуації можуть виникати за наявності протиправних дій однієї зі сторін. Проте така ситуація може впливати з проблеми несумісності як між самими засудженими, так і між засудженими й персоналом кримінально-виконавчої установи. Ця проблема дуже гостро відчувається в будь-якому закритому соціумі (у космічних кораблях, серед екіпажу підводних човнів тощо). А примусовість перебування в соціумі пенітенціарного закладу додає ще більше складностей у вирішенні цього питання.

Виділяють декілька рівнів су-місництва: а) анатомо-фізіологічне (соматичне) – за фізичними параметрами організму; б) психо-фізіологічне – за особливостями темпераменту; в) соціально-психологічне – за ступенем подібності або відмінності особистісних якостей, які виявляються у спілкуванні; г) духовне – як вищий ступінь соціального, що характеризує моральні цінності індивідів, їх погляди на ієрархію найвищих цінностей людства. Наявність відмінностей у духовній сфері є найважливішою у виникненні конфлікту та його погашенні.

Надзавданнями вивчення специфіки детермінант злочинності в місцях позбавлення волі є запобігання злочинним проявам та адміністративним деліктам під час відбування особами покарання у виді позбавлення волі, а також реалізація цілей

виправлення й ресоціалізації засуджених. Складність вирішення окреслених завдань полягає в необхідності володіння широким спектром знань та навичок (від суто технічних до психологічних), які покладаються на порівняно невелику чисельність осіб – адміністрацію та інший персонал установи. Окрему проблематику становить велике психологічне й фізичне навантаження на співробітників виправних колоній. Серйозною перешкодою у вирішенні питання запобігання злочинності в місцях відбування покарань є фінансові й матеріально-технічні проблеми. У той же час поглиблення знань у царині детермінації злочинності у кримінально-виконавчих установах сприятиме можливості розв'язання наявних проблем найбільш оптимальним способом і за найменших витрат.

Список літератури: 1. *Антонян Ю.М.* Криминология: Избр. лекции. – М.: Логос, 2004. – 448 с. 2. *Антонян Ю.М.* Преступность в местах лишения свободы и ее причины // Уголовное право. – 2002. – № 4. – С. 101-104. 3. *Антонян Ю.М., Эминов В.Е.* Личность преступника. Криминологическое исследование. – М.: Норма: Инфра-М, 2010. – 368 с. 4. *Беккариа Ч.* О преступлениях и наказаниях. – М.: Стелс, 1995. – 304 с. 5. *Гилинский Я.И.* Криминология: Курс лекций. – СПб.: Питер, 2002. – 384 с. 6. *Голіна В.В.* Злочинність у місцях позбавлення волі та її попередження (розділ підручника) // Зб. наук. пр. Харк. центру вивч. орг. злочинності. – Вип. 1. – Х., 2000. – С. 120-139. 7. *Голіна В.В., Валуїська М.Ю.* Запобігання злочинності в Україні: Навч. посіб. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. – 107 с. 8. *Зелинский А.Ф.* Криминология: Учеб. пособ. – Харьков: Рубикон, 2000. – 260 с. 9. *Зелинский А.Ф.* Криминальная психология: Науч.-практ. изд. – К.: Юринком Интер, 1999. – 240 с. 10. *Даньшин И.Н.* Общетеоретические проблемы криминологии. – Харьков: Прапор, 2005. – 224 с. 11. *Дриль Д.А.* Преступность и преступники. Учение о преступности и мерах борьбы с нею. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 770 с. 12. *Кудрявцев В.Н.* Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: Учеб. пособ. – М.: ФОРУМ – ИНФРА-М, 1998. – 216 с. 13. *Лунеев В.В.* Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 912 с. 14. *Ломброзо Ч.* Преступление. Новейшие успехи науки о преступнике. Анархисты / Сост. и предисл. В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА – М, 2004. – 320 с. 15. *Неклюдов Н.А.* Уголовно-статистические этюды: Статистический опыт исследования физиологического значения различных возрастов человеческого организма по отноше-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

нию к преступлению / Сост. и вступ. ст. В.С. Овчинского, А.В. Федорова. – М.: ИНФРА –М, 2009. – VIII, 197 с. **16.** Пирожков В.Ф. Криминальная психология. – М.: Ось-89, 2001. – 704 с. **17.** Старков О.В. Криминальная субкультура: Спецкурс. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 240 с. **18.** Ферри Э. Уголовная социология. – М.: ИНФРА –М, 2005. – 658 с. **19.** Тард Г. Преступник и преступление. Сравнительная преступность. Преступления толпы. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 391 с. **20.** Чубинский М.П. Очерки уголовной политики: понятие, история и основные проблемы уголовной политики как составного элемента науки уголовного права / Сост. и вступ. ст. В.С. Овчинского, А.В. Федорова. – М.: ИНФРА –М, 2008. – XII, 435 с.

ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕРМИНАЦИИ ПРЕСТУПНОСТИ В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ Валуцкая М.Ю.

Детерминация преступности в местах лишения свободы имеет специфические особенности по сравнению с детерминацией преступности вообще. Их исследование имеет важное значение для предупреждения преступности в пенитенциарных учреждениях, исправления и ресоциализации осужденных.

Ключевые слова: детерминация, фоновые явления, места лишения свободы.

PECULIARITIES OF CRIME DETERMINATION IN PLACES OF CONFINEMENT Valuiskaya M.Yu.

Determination of crime in places of confinement has specific features compared with determination of crime in general. Their study is important for crime prevention in these institutions, corrections and resocialization of convicts.

Key words: determination, deviant behaviour, places of confinement .

Надійшла до редакції 10 .09. 2010 р.

УДК 343.91.

*О.С. Рябчук, помічник судді
військового місцевого суду
Дніпропетровського гарнізону,
м. Дніпропетровськ*

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ, КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ Й МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ УЧИНИВ ЗЛОЧИН, ПЕРЕДБАЧЕНИЙ СТ. 153 КК УКРАЇНИ

Проблема особистості злочинця є однією з центральних у кримінології. Без її вивчення неможливо проникнути в сутність детермінації, визначити механізм учинення злочину, запобігти злочинним діям.

Ось чому дослідження будь-якого виду останніх передбачає глибоке й ретельне вивчення осіб, які ці злочини вчинили. Звернення до проблеми особистості злочинців, які вчинили насильницьке задоволення ста-